

ЗАСТОСУВАННЯ ПРЕЗУМПЦІЙ ЯК ЗАСОБУ АРГУМЕНТАЦІЇ У ПРАКТИЦІ СУДОВИХ ОРГАНІВ

Ляшенко Р. Д.

Житомирський національний агроєкологічний університет, м. Житомир, Україна

У статті досліджуються особливості застосування презумпцій у судовій практиці як правового аргументу, аналізуються способи та порядок їх заперечення. Зроблений висновок про необхідність дотримання правил застосування презумпцій у практичній діяльності судів.

Ключові слова: презумпція, законні презумпції, фактичні презумпції, застосування презумпцій.

Проблеми застосування діючого законодавства та питання, що стосуються функціонування судової системи набувають у сучасних умовах особливого значення. Одним із важливих аспектів цієї проблематики є аргументація у судовому процесі та питання застосування презумпцій як аргументу у судовій практиці. Проблеми аргументації, у тому числі і правової, були предметом дослідження Каверіна Б., Кузінної О., Рабіновича С., Рузавіна Г., Шипунової О. та інших вчених. Проте поза увагою дослідників залишилось питання застосування презумпцій у судовому процесі як засобу правової аргументації.

З огляду на те, що практичне застосування презумпції отримали в основному у судовому процесі, метою цієї статті є дослідження особливостей застосування презумпцій як засобу аргументації у судовій практиці та вироблення рекомендацій з цього питання. Аргументація – це процес обґрунтування певного положення, твердження з метою переконання в його істинності, слушності [1, с. 17].

На сучасному етапі у процесі розгляду справ судді найчастіше застосовують презумпції, що містяться у нормативно-правових актах. Аналіз судових справ, що знаходяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень України, дає змогу констатувати, що судді з 01.01.2006 року по 31.12.2010 року застосували презумпції у 10822 справах. З них у 2006 році – у 298, у 2007 році – у 811, у 2008 році – у 1347, у 2009 році – у 3204, у 2010 році – у 5162 справах [0]. Як бачимо, тенденція до застосування презумпцій з кожним роком зростає. Презумпції розподіляють обов'язки по доказуванню так: одну сторону у справі – звільняють від доведення презюмованого факту, але не позбавляють права надавати докази для аргументації своїх вимог, а на іншу – покладають тягар спростування презумпції. Для того, щоб спростувати факт що презюмується, позивач зобов'язаний аргументувати невідповідність факту, що презюмується конкретним обставинам справи, що розглядається. Отже, за загальним правилом, тягар спростування презумпції покладається на сторону, яка має намір її заперечити.

Якщо предметом судового спору є відносини, які безпосередньо не охоплюються презумпцією, але при цьому вона має непряме відношення до справи, то суддя повинен керуватись цією презумпцією, якщо вона не буде спростована. Наприклад, при розгляді справи про стягнення аліментів, суд повинен виходити із презум-

пції батьківства. Для того, щоб спростувати цю презумпцію, сторона повинна надати докази відсутності кровного споріднення з дитиною або докази невідповідності зробленого запису встановленим на момент реєстрації народження дитини правилам його здійснення; в окремих випадках докази про відсутність згоди або примушування його на встановлення батьківства. Таким чином, презумпція розподіляє обов'язки по доказуванню таким чином, що спростувати презумпцію повинна сторона, яка її заперечує. Інша сторона повинна надати докази підтвердження базового факту презумпції. Для того, щоб прискорити розгляд справи та спростувати презумпцію, достатньо надати переконливі докази неіснування базового факту презумпції, який послужив основою утворення самої презумпції. Тоді зникає необхідність спростовувати факт, що презюмується.

Із числа презумпцій виділяються неспростовні, особливість яких полягає у тому, що вони не можуть бути спростовані у процесі розгляду справ, оскільки законодавець не передбачив можливості їх спростування. Вони виражені у законодавстві в аксіоматичній формі. Як вірно зазначив Зуєв Ю. Г., неспростовність презумпції є своєрідним вираженням волі законодавця в імперативній формі і використовується для чіткої регламентації положень при правовому регулюванні [0, с. 91]. Неспростовні презумпції значно скорочують процес доказування при встановленні фактичних обставин справи, оскільки виключають факт, що презюмується із предмету доказування. Наприклад, презумпція знання нормативно-правових актів, передбачає, що кожен громадянин повинен знати зміст нормативно-правових актів, якщо вони належним чином опубліковані. У Конституції України ця презумпція викладена в імперативній формі, що значно спрощує роботу судових органів, звільняючи їх від необхідності кожного разу перевіряти факт знання відповідних норм законодавства громадянами. Таким чином, роль неспростовних презумпцій у судовому процесі полягає у тому, що вони звільняють від необхідності доводити факти, що презюмуються законом, як беззаперечні.

Аналіз судової практики дозволив встановити, що вищі судові органи у своїх роз'ясненнях, постановках та ухвалах вдаються до формулювання судових презумпцій як важливого правового аргументу для обґрунтування законодавчих положень.

Так, Рекомендаціями Вищого Господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28.12.2007 р. № 04-5/14 встановлено презумпцію легітимності рішень органів управління господарського товариства [0], згідно якої, відповідні рішення вважаються такими, що відповідають закону, якщо судом не буде встановлено інше; Рішенням Конституційного Суду України від 17.10.2002 № 17-рп/2002 у справі щодо повноважності Верховної Ради України, Конституційний Суд України сформулював презумпцію відповідальності у роботі народних депутатів України [10]. Зі змісту цих рішень випливає, що презумпції є обов'язковими вимогами, з якими судовий орган пов'язує настання конкретних юридичних наслідків, вони впливають на розгляд юридичної справи. Аналіз цих рішень показує, що, встановлюючи ці презумпції, судові органи не вдаються до роз'яснень з приводу їх формулювання, а навпаки, з їх допомогою обґрунтовують певні законодавчі положення. Процес утворення презумпції є інтелектуальною операцією, за якої спочатку здійснюється умо-

вивід, а потім формулюється презумпція. Презумпція складається з трьох елементів: базового і презюмованого фактів, та зв'язку між ними, який повинен бути раціональним. Враховуючи дану структуру презумпції судовий орган при формулюванні презумпції повинен роз'яснювати: який факт є базовим, а який презюмованим; чи підлягав перевірці базовий факт у минулому; чи є раціональним зв'язок між базовим фактом та фактом, що презюмується.

Тому для того щоб судові презумпції відповідали структурі презумпції потрібно не допускати, щоб в основу презумпції був покладений неперевірений факт. Причому базовий факт презумпції повинен повністю заслуговувати на довіру, він повинен неодноразово бути підтверджений на практиці, оскільки необгрунтоване застосування презумпції, може спричинити негативні юридичні наслідки. Крім того, сформульовані судовими органами презумпції не можуть замінити законні презумпції чи суперечити їм.

Отже, при формулюванні судової презумпції, суддя повинен слідкувати, щоб між базовим фактом і презюмованим існував раціональний зв'язок. Крім того, у рішенні, яким встановлюється презумпція слід аргументувати необхідність встановлення презумпції.

Від судових презумпцій слід відрізнити фактичні, які у нормах права не закріплюються, але можуть застосовуватись суддею під час розгляду справ. Застосування таких презумпцій базується на висновках та узагальненнях практичної діяльності та досвіду судді.

Прикладом фактичної презумпції є презумпція, що майно (в тому числі грошові суми, цінні папери тощо), яке є у відповідача на момент пред'явлення позову до нього, може зникнути, зменшитись за кількістю або погіршитись за якістю на момент виконання рішення. На основі цієї презумпції суди для збереження майна, що знаходиться у володінні відповідача, основним заходом обирають його арешт. Дане припущення є достатньо обгрунтованим і застосовується в судовій практиці. Аналіз судової практики свідчить, що дану презумпцію активно застосовують судді під час розгляду справ. У випадку звернення сторони із заявою про забезпечення позову, заявник повинен обгрунтувати причини такого звернення. Питання задоволення заяви сторони у справі про застосування заходів забезпечення позову вирішується судом в кожному конкретному випадку виходячи з характеру обставин справи, що дозволяють зробити припущення про ускладнення чи унеможливлення виконання рішення суду у випадку невжиття заходів забезпечення позову [10]. Дана презумпція є узагальненням досвіду суддівської роботи, тобто як правило, майно відповідача на момент виконання рішення зникало, зменшувалось за кількістю тощо. Оскільки презумпція є вірогідним припущенням, яке приймається за істину (вона неодноразово підтверджувалась), то в даному випадку спростовувати її повинна сторона, яка не погоджується з фактом, що презюмується. При цьому сторона, яка просить про накладення арешту на майно, що належить відповідачу, повинна надати докази наявності зобов'язань у відповідача перед нею. Тому при розгляді подібних справ, суддя зобов'язаний брати за основу таке припущення, а сторона, яка не погоджується з ним – повинна намагатись його спростувати. Якщо ж суддя сформулював відповідне положення у формі презумпції, то воно повинно прийматись як істинне, по-

ки не буде спростоване у кожному конкретному випадку. Крім того, у рішенні слід чітко передбачити розподіл обов'язків по доказуванню, як того вимагає презумпція.

Отже, якщо під час розгляду справи суддя формулює презумпцію, яка є узагальненням його власного практичного досвіду чи знань, то він повинен роз'яснювати, що спонукало його до її формулювання, який факт(и) є базовим(и) у ній, а який презюмується, яким чином розподіляються обов'язки по доказуванню згідно з цією презумпцією, та обов'язково передбачити можливість її спростування. Ці умови, на наш погляд, є необхідними, оскільки практична цінність фактичних презумпцій полягає у тому, що вони спрямовані не на згортання процесу розгляду справи, а на досягнення істини у здійсненні судочинства.

Таким чином, для забезпечення одноманітного підходу у застосуванні презумпцій як засобу правової аргументації правозастосовникам-практикам слід дотримуватись наступних правил: якщо презумпція закріплена у нормі права, то вона є обов'язковою. Презумпції, встановлені законом, звільняють від доказування презюмованого факту в тій частині, в якій цей факт встановлений. Це не позбавляє сторону, на користь якої встановлена презумпція, надавати докази та обґрунтовувати факти. Обов'язок спростування презумпції покладається на сторону, яка її заперечує. Проте, будь-які заперечення проти існування неспростовної презумпції не приймаються; формулюючи судову презумпцію, уповноважений на це судовий орган, зобов'язаний аргументувати у рішенні причини її встановлення та передбачити можливість її спростування; правозастосовник на основі спостережень та в результаті практичного досвіду може сформулювати фактичну презумпцію, тобто на основі перевіреного факту, припустити достовірність іншого факту, якщо між цими фактами існує прямий зв'язок. Це положення повинно містити обґрунтування, відповідно до якого було сформульовано фактичну презумпцію. Фактичні презумпції є обов'язковими в силу їх не закріплення у нормах права, але вони можуть застосовуватись у судовій чи слідчій практиці за внутрішнім переконанням правозастосовників; факт, який презюмується обов'язково включається у предмет доказування, якщо презумпція прямо стосується предмету розгляду по конкретній справі, а якщо стосується опосередковано – то, достатньо довести існування базового(их) факту(ів), які становлять основу презумпції.

Список літератури

1. Єдиний державний реєстр судових рішень України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
2. Зуев Ю. Г. Презумпции в уголовном праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ю. Г. Зуев. – Ярославль, 2000. – 208 с.
3. Постанова Вищого господарського суду України «Про стягнення коштів» від 13.08.2008 року № 6/166 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
4. Рабінович С. Природно-правова аргументація у практиці Конституційного Суду України / С. Рабінович // Вісник Конституційного Суду України. – 2009. – № 4. – С. 103-113.
5. Рекомендації Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28.12.2007 року № 04-5/14 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&user=1264427628280034>.

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України (щодо повноважності Верховної Ради України) від 17.10.2002 року № 17-рп/2002 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&user=1264427628280034>.

7. Рузавин Г. И. Методологические проблемы аргументации / Г. И. Рузавин. – М., 1997. – 204 с.

8. Шипунова О. Д. Логика и теория аргументации: [Учеб. пособие для студ. вузов] / О. Д. Шипунова. – М. : Гардарики, 2005. – 270 с.

Ляшенко Р. Д. Применение презумпций как средства правовой аргументации в практике судебных органов / Р. Д. Ляшенко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2011. – Т. 24 (63). № 2. 2011. – С. 57-61.

В статье исследуются особенности применения презумпций в судебной практике как правового аргумента, анализируются способы и порядок их опровержения. Сделан вывод о необходимости соблюдения правил применения презумпций в практической деятельности судов.

Ключевые слова: презумпция, законные презумпции, фактические презумпции, применение презумпций.

Lyashenko R. Application of presumptions as means of the law argumentation in practice judicial authoritys / R. Lyashenko // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2011. – Vol. 24 (63). № 2. 2011. – P. 57-61.

In article features of application presumptions in judiciary practice as law argument are investigated, ways and an order of their rebuttal are analyzed. The conclusion is drawn on necessity of observance of rules of application of presumptions in the practical activities of courts.

Keywords: the presumption, legal presumptions, presumptions of fact, application of presumptions.

Поступила в редакцию 07.09.2011 г.